

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дн. Кольо Видев Коев, катедра „Социология и науки за човека“ към ФФ в ПУ „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки.

професионално направление 3.1.Социология, антропология и науки за културата

докторска програма Социология.

Автор: Гавраил Василев Гавраилов

Тема: Социалното предприемачество в Родопите през ХХІ век (2000-2018)

Научен ръководител: доц. д-р Тихомир Митев; проф. д-р Иво Христов

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-№ Р33-1300 от 12.03.2020 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Социалното предприемачество в Родопите през ХХІ век (2000-2018)“ за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1.Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Социология.

Автор на дисертационния труд е Гавраил Василев Гавраилов, докторант в редовна форма на обучение към катедра "Приложна и институционална социология" с научен ръководител доц. д-р Тихомир Митев; проф. д-р Иво Христов от ВУЗ ПУ „Паисий Хилендарски“

Представеният от дисертанта комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;

- автобиография в европейски формат;
- нотариално заверено копие от диплома за висше образование (ОКС ‘магистър’)
- протоколи от катедрени съвети, свързани с докладване на готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;

Докторантът е приложил 6 публикации по темата на дисертацията: 1 студия, 1 статия и 4 научни съобщения.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

За да подчертая актуалността на тематиката на дисертационния труд, е достатъчно да кажа, че социалното предприемачество е сравнително нова област на социологическо знание и социологически изследвания в световен мащаб, а за българската социология то е практически *terra incognita*. В този смисъл дисертантът е едновременно в благоприятно и в затруднено положение: от една страна, той тръгва по един още неизвървян от българската социология път, което му дава по-добри шансове да разработва собствена ниша, но, от друга, няма как да не поеме всички рискове на концептуалния дефицит. Смятам, че настоящата дисертация е смел *опит за картографиране на полето в един специфичен регион* и затова поздравявам Г. Гавраилов както за избора на проблемната област, така и за ориентацията към Родопите.

4. Познаване на проблема

Въпреки че социалното предприемачество е предмет на социално-научно знание едва от средата и края на 90-те години на XX век и най-вече през последните два десетина години, за това време излязоха твърде много (бих казал даже прекалено много) статии, студии и монографии, посветени на феномена. Дисертантът демонстрира добра ориентация в гората от литература и въвлича в диалог редица водещи имена по проблемите на социалното предприемачество, но и по-общо на предприемачеството, между които бих изтъкнал Фриър Сприкли, Грегъри Дийс, Чарлс Лийдбийгър, Йозеф Шумпетер, Питър Дракър, Израел Кирцнър. Всичко това му дава възможност да осигури един сравнително широк концептуален хоризонт за собственото изследване. За релевантното характеризиране на проблемното поле допринася и очертаването на правната рамка на социалното предприемачество както в страните от ЕС, така и в България.

5. Методика на изследването

Методиката на изследването представлява комбинация от теоретичен обзор (най-вече в Първа глава), анализ на юридически документи, полуструктурирани интервюта, различни видове наблюдение, анализ на статистическа информация. Като се има предвид липсата на широк консенсус относно дефиниране на полето на социалното предприемачество, острият дефицит на изследвания върху социалното предприемачество в България и динамичното му развитие в европейски и световен мащаб, може да се каже, че избраната в дисертацията методика позволява да се реализират поставените в труда основни задачи, които вървят най-вече по посока на *идентифициране на елементи на социално предприемачество* в родопския регион и *очертване на основните проблеми* пред утвърждаването му.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с общ обем от 194 страници. Структуриран е под формата на увод, четири глави, заключение и приложения. Библиографията включва общо 139 източника, 52 от които са на български език, 46 на английски език и 41 интернет публикации. Организацията на работата се разгръща по класически начин от по-широкото представяне на идеята за предприемачество и за социално предприемачество в неговите икономически социални и културни контексти към постепенно „стесняване на фокуса“: през това, което авторът определя като „социални условия за възможност на реализацията на социалното предприемачество и неговите правни рамки“, към Родопите като „сцена“ на социално предприемачество до проявите му под една или друга форма в региона. Периодът 2000 – 2018 г. е времевата рамка на изследването.

Няма да представям подробно съдържанието на дисертацията, а ще акцентирам върху ключовите моменти в отделните глави, както аз ги виждам.

Бих очертал три основни линии на развитие в *Първа глава*. Първата разгръща идеята за предприемачество и свързаната с нея, но поела автономно развитие идея за социално предприемачество. Тук авторът основателно се опира на автори (Р. Сведберг, П. Дракър), които се опитват да демонстрират как Шумпетеровият модел на предприемачество може да бъде плодотворна основа за теоретично разгръщане на концепция за социално предприемачество. Съществена в случая е концепцията на Сведберг, който показва потенциала на първото из-

дание (от 1911 г.) на *Теория на икономическото развитие* на Шумпетер за реконструиране на теоретичен модел на социалното предприемачество.

Втората линия разкрива социалните, икономически и културни контексти на възникване на социалното предприемачество със специално ударение върху глобалната икономическа криза от 2008 – 2010 г., която, според автора, отваря нови възможности пред социалното предприемачество като алтернатива на държавните социални политики и като механизъм на промяна.

Третият акцент в Първа глава е върху публичния образ на предприемача (съответно на социалния предприемач) в България, при което дисертантът настоява, че той е по-скоро негативен и събужда подозрение в различните социални общности. Вероятно по тази причина Гавраилов решава да проследи това напрежение през метафората за чужденец, разгърната – макар и по различен начин – от Зимел и от Шютц (по-нататък ще коментирам по-подробно този ход в дисертацията), като съответно поддържа схващането за два вида социално предприемачество – „отвън“ и „отвътре“.

Втора глава е съсредоточена върху икономическите и социалните предпоставки за появата на социалното предприемачество в България през 90-те години на XX век и най-вече след влизането на страната в ЕС. Важно място в нея заема разглеждането на правните условия за неговото развитие в по-широкия правен контекст на страните от ЕС. Проследяват се перипетиите около приемането на Закона за предприятията на социалната и солидарната икономика от 2018 г. и се коментират евентуалните ефекти от него върху развитието на социалното предприемачество в България.

Трета глава описва динамичната картина в Родопите откъм природни ресурси и демографски особености, както и като икономически условия и като ансамбъл от взаимодействия между малки планински общности. Вниманието е съсредоточено върху критичните точки на тази динамика: промените в икономическата конюнктура като следствие от бързата индустриализация през социализма, които оказват своя ефект върху демографските флуктуации в региона, процесите на несигурност, породени от социално-икономическите трансформации след 1989 г. и от неспособността на държавата да формулира адекватни политики в това отношение. Тези метаморфози се схващат като условия, затормозяващи социалната солидарност, но и благоприятстващи предприемаческа дейност в този регион, независимо до каква степен се случва тя.

Четвърта глава представя най-вече работата на терен, извършена от дисертанта, която включва проверка в емпиричната практика на ефективността на теоретичните конструкции,

развити в първата част, но преди всичко в нея се излагат интервютата, проведени с хора, които имат повече или по-малко досег до социалното предприемачество, тъй както го разбира авторът. На основата на тези интервюта се очертават по-скоро представите за социално предприемачество на хората, за които се смята, че са ангажирани с полето на предприемачеството, а пък дисертантът, от своя страна се опитва да подреди ефектите от собствените действия на някои от интервюираните по оста „отвътре“-„отвън“, която за него е основен принцип за систематизация. В главата са представени и събития, свързани с феномена социално предприемачество, като авторът коментира и собственото си участие в медийното му отразяване, което той разглежда и обсъжда като собствена предприемаческа инициатива.

В Заключението се правят някои изводи от проведеното изследване, отнасящи се най-вече до пропастта между възможностите в големите градове и (в конкретния случай) в Родопите като представителни за планинските области, както и до необходимостта теоретичните усилия да бъдат в по-голяма степен фокусирани върху малките общности като сцена на социалното предприемачество.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приносите на дисертационния труд могат да бъдат открити най-общо в три посоки:

1. Направеният в първата част на дисертацията теоретичен обзор запознава българския читател както с ключовите версии на социално предприемачество в Европа и в Съединените щати, така и с дебатите около изграждането на работеща концепция за този феномен. Особено място тук има предложеното от Сведберг преработване на модела на Шумпетер с оглед на възможности за прилагането му върху социалното предприемачество (въпросното преработване, както си дава сметка и дисертантът, отваря перспективи за бъдеща теоретична и емпирична работа). Това е непренебрежим принос на дисертационния труд, който разширява познавателните хоризонти на евентуалните читатели като се има предвид фактическата липса на теоретични дебати по този проблем в България.

2. На второ място, приносен характер има систематизирането на усилията по изработване на правна рамка на социалното предприемачество в България в контекста на кодификацията на полето в страните от ЕС и в хода на изграждането на социални предприятия в страната. Тук бих изтъкнал критичните коментари на автора върху разминаването на тази рамка с конкретните действия по утвърждаване на социалното предприемачество особено в малките общности. Анализът на юридическата рамка е от решаващо значение, защото той може да покаже дали и как тази рамка отразява потребностите на практиката, а, от друга страна, как емпиричните практики се адаптират към нея и дали в редица случаи не я надхвърлят. Тъкмо

случаите на надхвърляне на рамката са важен фокус за изследване и всъщност отварят възможности за *рамкираща работа* на самите предприемачи, които трябва да легитимират собствената си дейност в очите на локалната общност. Бих препоръчал на автора в бъдещите си изследвания да открие още по-релефно тези възможности в родопския регион.

3. Намирам за особено значима извършената от Гавраил Гавраилов емпирична работа по картографиране на полето на социалното предприемачество в Родопите. Въпреки че могат да бъдат критикувани както използваните от автора инструменти, така и липсата на сериозна теоретична мрежа от понятия, аз намирам, че неговите усилия, настойчивостта му, личното му ангажиране дават добър резултат и в последна сметка получаваме една жива картина на ситуацията: под формата както на отделни успехи, така и на пропуснати шансове, които обаче в не по-малка степен очертават евентуалната сфера на социално предприемачество и носят уроци за бъдещето.

Така формулираните приноси дават добри шансове за ефективно разгръщане на бъдещи теоретични и емпирични изследвания.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите по дисертационния труд допълват и конкретизират извършената в дисертацията изследователска работа.

9. Лично участие на докторанта(ката)

В светлината на казаното до тук няма никакво съмнение, че както самото изследване, така и постигнатите резултати и формулираните приноси са лична заслуга на автора. Дисертантът е трябвало да преодолява сериозни препятствия, за да реализира целите си, което няма как да се случи без усещане за мисия, самодисциплина и непоколебимост в работата.

10. Автореферат

Авторефератът адекватно представя структурата на изследването и коректно отразява постигнатите в дисертацията основни резултати.

11. Критични забележки и препоръки

В началото на рецензията споменах, че социалното предприемачество е свършено нова област на изследване за българската социология. В този смисъл всеки, който се заема с изследвания в тази област, поема сериозни предизвикателства. Настоящата дисертация не прави изключение с въпросите, които повдига, с дискусиите, които провокира и това всъщност е важно нейно достойнство. Нямам възможност да навлизам в детайли и да предложа подробен

критичен анализ на дисертационния труд; следващите най-общи критични бележки трябва да се приемат по-скоро като препоръки за бъдеща изследователска работа.

Най-напред няколко думи за начина, по който се инструментализира теорията в дисертацията. Формулираните в първата част теоретични конструкции – било през Сведберг, Кирцнър и Дракър, или през цитираните дефиниции за социално предприемачество – се използват повече или по-малко механично в емпиричната част и не допринасят за доброто структуриране на изявените от автора данни. Поради което се създава впечатлението за известна разпиляност на изследователските усилия в Четвърта глава. Затова, ако коректно дешифрирам основната нагласа на изследването: *да се разчертае полето на социално предприемачество* в един специфичен регион, според мен особено полезна би била допълнителната аналитична работа над понятията, съпровождащи споменатите конструкции или произтичащи от тях. Става дума за понятия като „човешки капитал“ (изразяващ умелостта и харизмата на предприемача) и „социален капитал“ (като негово „контекстуално допълнение“, по думите на Р. Бърт), „социално предприятие“ и „социално предприемачество“ (които не са тъждествени, защото може да съществува социално предприятие, което не е оживено от предприемачески дух), „социално отговорен бизнес“ (който не е равносилен на социално предприемачество), „социална икономика“ и т.н. Тези понятия се използват като даденост от Г. Гавраилов, докато *специфицирането и обвързването им в констелация* отваря шансове за по-нюансирано описание на пространството, в което става възможно социалното предприемачество. От гледна точка на анализа през тези понятия например по нестандартен начин стои въпросът за устойчивостта на социалното предприятие. Защото ако социалният предприемач е мобилизирал хетерогенни сили и ресурси, предизвиквайки значима социална промяна, разпадането на самото предприятие след промяната е нещо пренебрежимо в сравнение с ефекта от нея. И тогава вероятно бихме могли да поставим по различен начин и въпроса за успешното социално предприемачество.

И един втори коментар по повод на работата с теоретични конструкции в рецензирания труд.

В дисертацията се използва Шютцовата идея за „чужденец“, чрез която се очертават напреженията между социален предприемач (като визионер) и локална общност (потънала в своите самоочевидности). Социалният предприемач като чужденец е характеризирани от Гавраилов с характерна двойственост: той съзира структурни проблеми – видими за него, но незабелязвани от локалната общност, – които изискват социална трансформация, и същевременно се стреми да бъде приет от съответната група. При Шютц това е една от индикациите

за криза, преживявана от чужденец, която той *иска да преодолее*, защото желае да се впише в групата. Но ако в случая с предприемача подобно противоречие бъде решено в полза на адаптацията, с това се слага край на неговата *мисия* и принципно се заличава самата предприемаческа функция. Не е ли по-удачно прилагането тук на идеята за „чужденец“ в смисъла на Зимел: той *винаги* остава в „брокерска“ позиция (ако използваме термина на Р. Бърт), контролирайки информационни потоци, които няма как да бъдат комбинирани от гледна точка на „органичния член на групата“ (Зимел)?

И накрая, бих предложил на автора да се опита да изследва полето на социално предприемачество в гръцката страна на Родопите. Сигурно по някакви европейски програми биха могли да се намерят финанси за едно сравнително изследване, ползите от които биха били неограничени.

12. Лични впечатления

Личните ми впечатления от дисертанта са свързани най-вече с участието му в моя курс „Теоретични дискурси за всекидневието“. Освен че въпросите и коментарите му по време на лекциите и на семинарите допринасяха за по-високото равнище на обсъжданията, от текста на дисертацията се вижда, че той е извлякъл и непосредствени ползи от работата си в курса за собствената изследователска работа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд показва, че Гавраил Гавраилов притежава теоретични знания и професионални умения в областта на социологията като демонстрира несъмнени качества за самостоятелно провеждане на научно изследване. В резултат на изложените до тук аргументи убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’* на Гавраил Василев Гавраилов в област на висше образование: 3. Социални стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Социология (социология и науки за човека)

София

20. 06. 2020 г.

Рецензент: Проф. дн. Кольо Коев

